

BERTÓK LÁSZLÓ

## *Firkák a szalmaszálla*

10.

### *Kis nyelven*

Verseidet az emberiségnek írod.  
Hogy egy „kis” nyelven, az sohase bénított.

### *J. A. után, 75 év múlva*

Már hét milliárd ember kötöz itt,  
fal, odapiszkít és szaporodik.

### *Gyermeki*

Ha minden ember egyenlőnek születik,  
miért nem választhatja meg a szüleit?

### *Álom az öregedésről*

Ahogy a csiga visszahúzódik házába,  
s a mindenséget az idő lassan rázárja.

### *A járdán*

Nem érdekel már, hogy a járdán megelőznek,  
de ha tudsz, kitérsz még a szembe jövő nőknek.

### *Sebesség*

Mire az eszeddel utoléred magad,  
a valóság, mi több, a tested is le hagy.

### *Masszőz*

Csak a hangja volt, s gyógyító keze.  
A hátad mögött szerettél bele.

### *Légy*

Feje tetejére állt minden vajon?  
Vagy te lettél csak légy a plafonon?

### *Hány év?*

Évezred, milliók, hány év kell, amíg  
a legmélyebb völgy is fölér a hegyig?

# Barátság

A szerelem viszonya a barátsághoz olyan csábító és megvilágosító téma, amellyel tudomásom szerint soha nem foglalkoztak alaposan. Az ókoriak, a barátság mesterei, kezdők voltak a szerelemben, amelyről vagy az állati üzekedés és szaporodás szintjén gondolkodtak – minden szellemi kifinomultság és képzelőerő híján –, vagy kozmikus és isteni hatást tulajdonítottak neki az elméletben, miközben a gyakorlatban bujálkodást értettek rajta. Hogy ezt az isteni örültséget megszelídíthessék és megnemesíthessék, a barátságba helyezték, ahová nem való.

A modern korban a szerelem érzése és irodalma hatalmasat fejlődött, már-már túlfejlődött, a barátság viszont elveszítette ókori jelentőségét, hősi formájában pedig teljesen elsoványodott. Mégis azt hiszem, hogy a barátságnak a szerelem értékes táplálójaként létfontosságú gyökerei vannak az emberi társadalomban. A természet olyan helyre szórja a barátság magjait, ahol az együttműködés túlnő a családon: akkor következik be, mikor a kortársak elkezdik önként segíteni egymást.<sup>1</sup> Ilyen együttműködés az emlősöknél leginkább a harcban mutatkozik meg – azért említem az emlősöket, mert a hangyák és méhek közti együttműködés értelmezése vagy a madarak repülésének összhangjáról adott magyarázat meghaladja képességeimet. De ha két férfi, vagy – ahogy általában lenni szokott – két nő azonos oldalon harcol, viselkedésük – amennyiben tudatosan követett elveken nyugszik – barátsághoz vezet. Héракleitosz szerint a háború minden dolog eredete. Különösen igaz ez a szerelemre, és úgy tűnik, paradoxona a barátsággal kapcsolatban is igazolást nyert. Háborúban és nehézségek közepette az ember szövetségessé válik, s ha megtalálja őket, kigondol egy *alter ego*-t, mely nem valami sötét erő vagy egyszerű dolog, hanem a természet része, és rokon lélek mozgatója.

De hát a családban nincsenek rokon lelkek? Ott nincs testvéri szeretet? A kismacskák magabiztosan másznak keresztül egymáson az alomban. Bár játékos meghittségük nem barátság; egymáson kívül senkit sem vesznek figyelembe, hacsak nem párnaként. A fiatal zsarnok kiterjeszti abszolút hatalmát. Egoizmusa mohó élvezetében kegyetlen, de ugyanannyira hízelkedő és játékos is. A testvéri szeretetben az ösztönök és a szokások, valamint a család közös érdeke megszüntetik az egoizmust. A gyermekek hozzászoknak, hogy mindent egyformán és együtt csináljanak. Szokásaik és érzéseik ragadósak, sokszor ok nélkül, egyszerre sírnak és nevetnek. Önkéntelenül is, valamiféle társas együttérzés vagy morális összhang bontakozik ki köztük, ami ellen később az egyének talán fel is lázadnak, a fészekben mégis olyan családi kötelék formálódik, amely teljes mértékben különbözik a barátságtól és sokszor szemben is áll vele. A barátság az élet kapujához, a szárnybontogatás idejéhez kapcsolódik,<sup>2</sup> mikor

elkezdted felfedezni magadnak a világot és megismered saját affinitásaidat. Hasonló az exogámiához. A levegőtlen testvéri szeretet ellentettje, jámbor, árvaházi gyerekek kapcsolatával rokonítható, akik mind egyformán öltöznek, nehezen megkülönböztethetők, és kettésével, kéz a kézben sétálnak.

Ennek ellenére, be kell vallanom, hogy a fiúi testvérszeretetre más vonatkozik, ha atyai és fiúi érzések kiterjesztője; láttam már megható példákat, különösen idősebb és fiatalabb fiútestvérek között. Az idősebb fiúé az apa szerepe, felelősség terheli, nem hagyhatja, hogy öccse elszaladjon, kézen fogva kell vezetnie vagy a hátán vinnie – ha a szegény gyermek elfáradt vagy álmos. A szerető gondoskodás leckéje a szolgálatkészségről szól, pedig csak játék: a szülő szerepének eljátszása, ami ugyanolyan szórakoztató a gyermek számára, mint a lovas játékok. S az öccse – bár semmit sem mond – szintén vakánciózik. Elevenebb, mint valaha, édesanyja felé irányuló bizalmát átviszi a bátyjára, olyasvalakire, aki közelebb áll hozzá, de azért tekintéllyel bír. Ez a friss és spontán bizalom, ez a tisztelet az egyenlő iránt a barátság leglényege. Bár ilyenkor ez még csak próba: a fiútestvérek szeretete nem választáson alapul, nem valami családon kívüli kötelek egyesíti őket.

Ennélfogva a barátság alapvetően nyitott kötelék, amely nem az otthonból fejlődik ki és nem is törekszik új család alapítására. A kaland és a felfedezés vágya hajtja, a kóborlás érzése hatja át, amely szabad és vakmerő életről álmodik, még ha veszélyes is. A fiúi testvérszeretettel szemben ez egyértelműen választott, személyes és kizárólagos:<sup>3</sup> ilyen értelemben a szerelem szenvedélyéhez hasonló. Mindegyik izgalomba hozza a képzeletet, amire a testvéri szeretet nem képes. A barátságban nem maga a barátság izgatja a képzeletet, mint a szerelemben, ahol a szerelmen kívül érdektelenné és zavaróvá válik az egész világ. A barátok képzeletét a világ tölti be, mint a tettek mezeje vagy az ítélet tárgya. A barát személyének felismerése és kiválasztása kivételesen rokonszenves cselekvésének, gondolkodásának, más dolgokkal és személyekkel szembeni érzelmeinek köszönhető. Így a barátság két szabad lélek összekapcsolódása, akik szerencse folytán találkoztak, elismerik és nagyra értékelik egymást, de szabadok maradnak.

Mikor lelkekről beszélek, nem csak elmékre<sup>4</sup> gondolok, s mikor összekapcsolódásról, nem csak egyezésre. Engedjék meg, hogy megismételjem: a barátság valami létfontosságú, biológiai dolog. De ezt figyelmen kívül hagyva, ennek tudta nélkül is születhet egyetértés; az emberek között igazi összekapcsolódás nélkül is létrejöhet társadalmi vagy gazdasági kooperáció, mint ahogy két nemzet is együttműködik háború esetén.

1 George Santayana: Friendship. In.: Daniel Cory (ed): The Birth of Reason and Other Essays by George Santayana, 78. o., New York, Columbia University Press, USA, 1968.

2 George Santayana: Friendship. In.: Daniel Cory (ed): The Birth of

Reason and Other Essays by George Santayana, 79. o., New York, Columbia University Press, USA, 1968.

3 I. m.: 80. o.

4 minds

A *Nicholas Nickleby*ben az iskolás fiúk is összefognak az iskola további működése érdekében, bár valószínűleg nem kevésbé gyűlölik egymást, mint az iskolát és a tanárt. Gyakran a politikában is így van, és ez az, ami erkölcsi és emberi méltóságot ad a kisebb, de ősi városoknak vagy a barátságra épülő kluboknak. A méltóság teljes mértékben hiányzik a modern államból és minden ipari rendszerre épülő közösségből, ahol minden a rivalizálás, az egyenlőtlenségen, a versenyen vagy az általános szükségleteken és a magánhasznon alapul. Ilyen helyen nincs barátság, mert nem tudnak kialakulni spontán, érdek nélküli társulások, csak pártok és szervezetek.<sup>5</sup>

Mikor két idegen ugyanahhoz a vallási közösséghez csatlakozik – bár önként választanak azonos életet –, nem lesznek barátok, mert a személyek nem kölcsönösen választották egymást ugyanarra az életre. Egy meghatározott külső cél gyűjti őket egybe, nem személyes rokonszenv. Leköti őket saját titkos problémájuk, bár jó példával szolgálhatnak egymásnak, vagy himnuszok éneklésekor segítheti őket a nyáj szelleme. A személyek azonban közömbösek, egyenesek és lecserélhetőek. A barátságban és a szerelemben, ahogy a színdarabokban is, illeszkedniük kell a szerepeknek. Nem írhatók meg előzetesen, hogy aztán bárki elszavalhassa őket. A felfedezés és a kaland közös örömei sokkal szabadabb és értékesebb szórakozást nyújtanak, mint bármilyen külső cél. Bár a barátok is összekülönbözhetnek vélemények és személyek miatt, a bennük lévő rokonszenv és képzelőerő képessé kell, hogy tegye őket a szakadék áthidalására; érezniük kell annak a lehetőségét is, hogy magukévá tegyék vagy ápolják a sajátjukétól eltérő véleményeket. A barátok teljesen ki kell, hogy adják magukat egymásnak. Krízishelyzetben is – mikor minden rejtett forrásra szükség van – együtt kell működniük. Ha ellentétes oldalra állnak, barátságuk illúzióvá válik. Találkozhat *les frères ennemis*-vel<sup>6</sup> de *les amis ennemis*-vel<sup>7</sup> nem! Versengő lényekben is csörgedezhet ugyanaz a vér, de a kölcsönös megértés és bizalom olyan eredmények, melyek természetes harmóniáról árulkodnak. Úgy gondolom, a barátságban és a szerelemben a családok és az elhidegülések sokkal inkább a téves várákoszásokból, semmint hamis percepciókból és érzelmekből adódnak. Az ösztönös rokonszenv igaz alapokon áll,<sup>8</sup> ugyanakkor változásnak kitett, élő teremtmény. Attól azonban, hogy később és már más körülmények között a valamikori termékeny talaj terméketlenné válik, és a patak, amely táplálta, elapad, a korábban kihajtott virágok valósága még nem semmisül meg. Az „örök” szerelem és „örök” barátság esküvése az „örök” szó látnis kétértelműségétől szenved. Bolond vagy, ha örökké tartóként értelmezed! Egyetlen tény, egyetlen érzés sem képes garantálni saját időtartamát; két izgatott lélek egyesülése is oly bizonytalan és véletlen. Az ösztönök azonban nem csalhatnak meg bizonyosságukban, ha az „örök” kitörölhetlent jelent; megható, ahogy a szerelem és a barátság is, amikor mély és tiszta, nem a jövőre, hanem az eltörölhetetlen valóságra vonatkozik. Spirituális és mélyértelmű dolog azt mondani, hogy ez az érzés vagy ez a hit soha nem változhat: természetesen mikor már meg-

haltál, vagy mikor kihalt belőled az a rész, az érzés nem fog továbbélni sem a téged túlélőkben, sem pedig benned. Ha bölcs vagy, akkor úgy érted, hogy amit érzél és hiszel, elválaszthatatlan a lelkedtől, mert abban az érzésben és reményben egyszer és mindenkorra megváltoztál. Jöhet a halál is, ha akar, de érzelmeid igaz valóját nem pusztíthatja el. Nem törheti szét az esküdet.

A modern társadalomban a barátság [kibetűzhetetlen], az ókori társadalomban, meghatározott érdekekkel való összekapcsolása miatt, eltorzították. A szerelemben ez a fúzió normális, mert a szerelem az élet és erkölcsök rendszerében kellene, hogy gyökerezzen, hogy egy család létrehozásával teljesíthesse be titkos célját, megteremtve az idősebbek és erősek hatalmát és bőkezűségét a fiatalabbak és gyengébbek felé. A barátság materializálódását figyelhetjük meg abban, amikor a barbárok egymás vérenek megköstölésével szentesítették baráti esküjüket, vagy mikor az antik filozófusok azt állították, hogy a barátoknak mindene közös kell, hogy legyen. A lelkek egyesülését kifejező „örök barátság” spirituális fogadalmá politikai szerződéssé vált, ahogy a szerelem házassággá; az érzés, az ízlés és a szabad vágyak közösségéből pedig a közös földi javak megosztása lett. Az ilyesfajta közösség – ha ténylegesen megvalósul – lerombolja a barátságot: gyűlöletes kötelességgé és az örök ellenségeskedés forrásává válik. A barátság egyik legfőbb tulajdonsága a szabadság kell, hogy legyen, s hogy szabadságát ne terhelje semmilyen kötelezettség. Szükségben – természetesen – a barát segít, ahogy bármely keresztény segítene, ha tud, de ez kínos és veszélyes a barátságra nézve. A segített védencévé válik, a jötevő pedig patrónussá. Barátok közt nem ez a megfelelő kapcsolat, még ha bizonyos esetekben természetes is az ilyen viszony. Az, hogy mindenek közösen osztoznak, csak hangzatos szólam. Feltételezem, hogy az eszményi barátok számára a feleségek sem közösek; abban, mikor egy igaz barát magához veszi elhunyt barátja gyermekeit – mert azoknak sem nagyszülei, sem nagybátyjaik nincsenek, akik gondjukat viselhetnék –, nem az elvesztett barát iránti igaz kötődés bizonyítékát kell látnunk, hanem a jóindulat különleges megnyilvánulását. Barátságuk véletlen következménye, ha az életben maradt fél és a gyermekek még kötődnek is egymáshoz:<sup>9</sup> de én most nem olyan hatásokról beszélek, melyek a társadalom különböző rétegeiben véletlenszerűen előfordulhatnak a világon, hanem a barátság mint érzés karakteréről.

A barátság, melynek lényegi vonása a szabad lelkek véletlen összetalálkozása, nélkülözi az irigységet, valamint a hatalmaskodás és a kisajátítás vágyát. Ilyen összetalálkozások ritkán telepednek rá az egész lélekre, az egész életre pedig soha. Egy organizmus részei együttműködnek és elválaszthatatlanok. Ez a kölcsönös fizikai függés esete és nem a barátságé, amelynek egyik áldása, hogy kiemel a fizikai kötöttségeinkből. Ebből következik, hogy egy barátság kibontakozása előtt már biztosítanunk kell életünk anyagi oldalának önálló működését. Ezt az alapvető sorrendet nem boríthatjuk fel. Nem az a kérdés, hogy milyen hatásai vannak a barátságnak, hanem hogy melyek azok az erők a világban, amelyek fenntarthatják vagy gátolhatják. A barátság az önmagában való jó dolgok egyik legalapvetőbb példája. A gépezet, amely előidézi, továbbfejlődése során jó és kellemetlen dolgokat

5 I. m.: 81. o.

6 ellenséges fűtestvérek (fr.)

7 ellenséges barátok (fr.)

8 I. m.: 82. o.

9 I. m.: 84. o.

is magával hoz, de mi nem becsülhetjük meg a következmények alapján. A barátság a szabadság állapota; spirituális természetű. Nem lehetnek következményei. A filozófia egyik baklövése okként gondolkodni a szabadságról. A szabadság a tökéletes szervezés eredménye. Így a probléma abban rejlik, hogy mi módon alakítsuk magunkat szabaddá. A természet meg fogja nekünk oldani, nem egy nemlétező hatalmat hívunk szabadságnak; fizikai és pszichikai személyünk is a természet része, amely megteszi a bennünk élő szellemért, amikor csak tudja.

Ha egy férfinak üzleti ügyei miatt egész nap ébernek kell lennie, és estére már elálmosítják<sup>10</sup> a felesége és az újságja szokásos megállapításai is, akkor aligha tűnik számára többnek a barátság, mint éretlen ifjúkora emlékeknek. Lesznek üzleti partnerei és kollégái a politikában, s az ilyen együttműködések is barátsághoz vezethetnek, ha a kollégák és a partnerek felfedezik, hogy a nem hivatalos dolgokban is rokonszenveznek egymással; de ez nem olyan. A nem hivatalos ügyek (esetleg a sport és a vallás) újabb személyeket tehetnek partnereivé és kollégáivá. Az így kialakuló közösségben lévők viszont nem egymás, hanem közös ügyeik iránt mutatnak érdeklődést. Két hajótörött férfi egy csónakban nem tud felszabadultan és vidáman viselkedni. Meg kell beszélniük, hogy eveznek vagy sodródznak, a szárazföld felé tartanak, vagy egy forgalmas tengeri út felé, s hogy ezek egyáltalán merre vannak. Valószínűleg nem fognak egyetérteni ezekben a kérdésekben. Ha túl sokáig hánykolódnak, valamelyikükben előbb-utóbb megfogalmazódik, hogy a másik haszontalan és fárasztó, túl sokat vizet és ételmezt fogyaszt, ezért áldás lenne, ha kiesne a csónakból.

A kényszerű közösséggel járó kalandok nem kedveznek a barátságnak. Ez jellemzi a nemzetek közti barátságot is. Ideiglenesen együttműködnek egy harmadiktól való félelmükben, akit jobban gyűlölnék, mint egymást.

Az élet minden területére kiterjedő humanitárius érzelmek és a filantrópia is képesek megmutatkozni, de csak akkor, ha felfüggesztődnek az általános emberi normák.<sup>11</sup> Van az embernek egy különleges spirituális élete is, amely felül tud kerekedni fizikai képességein és hajlamain. A lelkiismeret is része e spirituális életnek, amely jótékonyágnak nevezhető, ha feltámad az idegenek szükségletei iránt és a szegények szenvedései miatt. A humanitarizmus a keresztény könyörületességből származik, de a könyörületesség már nem tekinthető kereszténynek és aszketikusnak, mikor az egyetemes alkalmazhatóságnak megfelelően már valami speciális etikának vagy normarendszernek felel meg. A humanitárius – ahogy a misszionárius is – gyakran az emberek ellensége, aki azt hiszi, hogy baráti szolgálatot tesz. Nincs elég képzelőereje ahhoz, hogy átérezze helyzetüket, és alázat sincs benne, amellyel respektálni tudná őket saját valójukban. Arrogancia, fanatizmus, kotnyeleskedés és imperializmus – mind a filantrópia maszkjában komédiáznak.

A kedvesség gyökerei a családban vannak. A kisgyermek kérései minden emberi lényt megindítanak.

Az ilyen jellegű kedvesség valószínűleg a faj fennmaradásának a feltétele. Ez az egyetemes érzékenység más dolgokra is átvihető, ha a családban nincs túlságosan igénybe véve. Ahogy a kislány nem tudja nélkülözni a babáját, ahogy a szentimentalista nem bírja elviselni a bennszülöttek életkörülményeinek nyomorúságát, a koszt, a rosszulapláltságot és a mocskos beszédet. A takarékos elme – a házvezetőnő elméje – nem tudja elviselni a fégyveres konfliktusokat és a rossz törvények miatti pazarlást és rendetlenséget. Az anyai szív és a takarékos elme együttese csodálatra méltó a háziasszonynál, de vészjósló a politikusnál, aki fel akarja emelni a szegényeket, hogy ne forradalmárok, hanem produktív munkások legyenek belőlük; civilizálni akarja a bennszülötteket, hogy az ingatlan-beruházásaihoz és a külkereskedelemhez piacot teremtsen. Így aztán, míg viselkedése jóindulatot sugároz, üzleti és missziója lerombolja az őslakók világát, filantrópiája pedig megtéveszti és elpusztítja az embereket. Az emberiség barátainak az ellensége, aki a saját mércéje és mintája alapján a saját céljaira felhasználható nyersanyaggá alakít mindenkit, hogy aztán az egész világ az ő nyelvét beszélje és az ő gondolatait visszhangozza, miközben az ő áruiból vásárol. Az emberiségnek nincs szüksége ilyen dolgokra, s nincs számukra szerete. Mivel barátságról nem lehet beszélni, nem törődik a szükségletekkel és a vonzalmakkal, sőt, fel sem tudja őket fogni, alkalmatlanságára pedig még büszke is. Ez az oka annak, hogy éjt nappallá téve azon munkálkodik, hogy saját hasznára, saját izlésére alakítsa – vagy pedig elpusztítsa – az embereket.

A militáns vallásokban is van valami ebből az agresszív egoizmusból. Valamiféle szervezett buzgalom, de nem jótékony. A könyörületesség jelenvaló lehet a misszióban, de ahogy a katolikus egyház mondja, ez *természetfölötti erény*: ez az, ami a természetes szeretetet spirituálissá változtatja. Hogy mit értek „spirituálison”? Ebben az esetben úgy gondolom, hogy a könyörületesség nem lényegi vonása sem a szerelemnek, sem a barátságnak; megköveteli a nagy képzelőerejű értelem közbenjárását, amely lehetővé teszi, hogy eltávolítsuk magunktól esetleges szerepeinket és minden körülményt, hogy átérzhessük mások valódi helyzetét. A képzelőerővel bíró értelem mindannak az ellenkezője, amit egy politikusnak tudok tulajdonítani: minden kívánsággal szimpatizál, de egyet sem támogat. Egyetlen kezdeményezést sem indít útjára,<sup>12</sup> kivéve azt a szokást, hogy mindent respektál, egyben megtagadva mindent, ami ellenkezik a természettel vagy – ha úgy tetszik – Isten akaratával. Következésképpen a könyörületesség megzabolázott és felvilágosult szeretet. Ha a filantróp munkája gyógyírt hoz, jótékonynak tekintendő, mivel újabb terhek nélkül enyhíti a nyomort, teremtő ambíciója azonban kíméletlen. Csordultig van nagy illúziókkal, felesleges konfliktusokat szül ott, ahol a valódi könyörületesség megértést és békét hozna.

*Horváth Nóra fordítása*

10 I. m.: 85. o.

11 I. m.: 86. o.

12 I. m.: 88. o.



## George Santayana – egy álmodozó literati

Mikor Whiteheadet megkérdezték, hogy ki lesz a legolvasottabb filozófus a kortársai közül a jövőben, azt felelte, hogy George Santayana.<sup>1</sup> Ő az a spanyol származású amerikai filozófus, akinek önéletrajza, a *Persons and Places* (1944), és egyetlen regénye, a *The Last Puritan* (1936) bestseller lett, utóbbit Pulitzer-díjra is jelölték, háromkötetes teljes önéletrajását pedig a korszak legmeghatározóbb irodalmi műveivel hasonlították össze. Már e két mű említéséből is kiderül, hogy Santayana<sup>2</sup> pályája nem tipikus, hiszen szakmai körökben nagy elismerést szerzett ötkötetes elméleti munkája, a *The Life of Reason* (1905–1906) vagy a *Realms of Being* (1928–1940) mellett regényt, verseket és kritikákat is írt. A költészet és a filozófia iránti kettős elköteleződésének az lett az eredménye, hogy kritikusai olykor vagy filozófusnak, vagy költőnek nem tartják. Minden bíráló ellenére tény, hogy népszerűségben kevesen vetekedhettek vele a huszadik század első felében. Minden olvasója mást látott benne, különböző eszmék és stílusirányzatok hívei találták meg személyében a példaképet, s az ellentmondásokat legtöbbször nem is lehet feloldani. Számtalan címkét kapott már az elmúlt évtizedekben: létezik a naturalista, a materialista, a katolikus, az ateista, a platonista, a hedonista, az aszketikus Santayana, hogy csak néhányat említsek. Leleményesebb életrajzírói, pl. Richard Butler a „katolikus ateistával” is megpróbálkoztak.<sup>3</sup>

Irving Singer,<sup>4</sup> Santayana életművének egyik legismertebb kutatója irodalmi/irodalmár filozófusként írt róla 2000-ben megjelent munkájában. Singer szerint Santayanának sikerült egyesítenie az irodalmi és a filozófiai írásmódot.<sup>5</sup> Az elhíresült mondás pedig, mely szerint Santayana filozófikus költő volt és nem költő filozófus, Butlertől származik.<sup>6</sup> Santayana hitte, hogy a filozófiai elmélkedés alapvetően irodalmi tevékenység.<sup>7</sup> Önéletrajzából kiderül, hogy az előírt tanulmányok helyett sokkal fontosabbak voltak számára az irodalomtörténetben tett önálló kalandozásai. Imádta Goethét és Byront: „Byron az első barátom a költők között és a

kedvencem” – írta jóbarátjának, Abottnak, 1887-ben.<sup>8</sup> Rengeteget olvasott és csak a számára örömet szerző dolgokat volt hajlandó megtanulni. Egy 1887-ben kelt, William James-nek íródott levelében azt írja, hogy mindig csak azt tanulta meg, ami iránt „lelkessedni” tudott.<sup>9</sup> Mindig költőként gondolt magára, aki rajong az építészettért és az „esztétika a specialitása” – még akkor is, ha soha nem tudta pontosan meghatározni, hogy mit is jelent az esztétika valójában.<sup>10</sup> Idős korában, visszatekintve fiatalkori önmagára, feltette a kérdést, hogy vajon felébredt-e már gyermeki álmodozásaiból – melyek egy képzeletbeli vallás és építészet által egy saját világban tartották –, amikor elkezdte keresni a helyét és a valóságos életbe vezető első lépéseket. Az önéletrajz megfogalmazása során ébredt rá, hogy sem ébredésről, sem a korábbi elvek feladásáról nem tud beszámolni, sőt, szellemi életében nem is volt semmilyen komoly változás. Csak a témák módosultak valamelyest, melyekkel a képzelete eljátszhatott, de az a szemléletmód, amellyel a világot figyelte, nem változott.<sup>11</sup> Az álmovilág megmaradt. Nem véletlenül mondta róla Margaret Münsterberg – Santayana pszichológuskollégájának a lánya – hogy Santayana „inkább álmodozó, semmint tudós filozófus”.<sup>12</sup> Tizenöt-tizenhat éves kora körül írta meg az *At the Church Door* című versét, melynek alapérzését későbbi életének különböző korszakaiban is érvényesnek érezte. Mintha soha nem lett volna elég bátorsága elszakadni a biztonságot jelentő közegből, mintha soha nem mert volna kirepülni. Úgy érezte, hogy örökre a templom ajtajában maradt. A biztonságérzet azonban nem kapcsolódott össze elégedettséggel. Egész életében kritikusán figyelte a körülötte zajló eseményeket, tisztán látta a fejlődő Amerikai Egyesült Államok társadalmában felmerülő problémákat. „A sárban dagonyáztunk, mint disznó az ólban, és elhitettük magunkkal, hogy valójában élvezzük” – írta.<sup>13</sup>

Santayana számára mindig nagyon fontos volt a múlt, tisztelte a múlt értékeit megtestesítő épületeket, helyszíneket. Bár fiatal korában még nem volt rálátása az építészet történetére, korán megragadták a különleges formák, melyekben nagy örömet lelt. Egész életét meghatározták az avilai templomok és utcák, s a múlt eseményein való tőprengés oly mértékben kitöltötte az életét, hogy soha nem volt magányos, egyedüllétét pedig nem élte

<sup>1</sup> Irving Singer: *George Santayana Literary Philosopher*, 7. o., Yale University Press, New Haven & London, 2000.

<sup>2</sup> (1863–1952) spanyol–amerikai filozófus. 1872-től kb. negyven évig Új-Angliában élt, majd Rómában telepedett le. Filozófiai tanulmányait a Harvardon végezte, majd doktori fokozatát is itt szerezte meg. Fiatal éveit teljes mértékben a bostoni művészeti körökhöz és a Harvard Egyetemhez köthetők, amelynek 1907-től rendes tanára. 1924-től remetszerű életvitel jellemezte, minden idejét filozófiai művei megírásának szentelte.

<sup>3</sup> Richard Butler 1950 őszén kereste fel Santayanát Rómában, aki ekkor már túl egy súlyos betegségen rendszeres ápolásra szorult. Butler több tanulmányt és könyvet szentelt Santayana életművének. Vö. Richard Butler: *George Santayana: Catholic Atheist*, In: *Spirituality Today*, Winter 1986, Vol. 38, 319–336. o., lásd: <http://www.spiritualitytoday.org/spir2day/863843butler.html> (2010. 06. 10)

<sup>4</sup> A Massachusetts Institute of Technology filozófiaprofesszora.

<sup>5</sup> Irving Singer: i. m. 2. o.

<sup>6</sup> Richard Butler: *The Life and World of George Santayana*, 98. o., A Gateway Edition, Henry Regnery Company Chicago, 1960.

<sup>7</sup> Irving Singer: uo.

<sup>8</sup> G. S. levele H. W. Abottnak, 1887. január 16. Berlin, In: John McCormick: *George Santayana a biography*: 61. o., Alfred A. Knopf, New York, 1987.

<sup>9</sup> G. S. levele William James-nek, 1887. január 9. Berlin. In: McCormick: i. m. 61. o.

<sup>10</sup> George Santayana: *The Middle Span*, 156. o., New York, Charles Scribner's Sons, USA, 1945.

<sup>11</sup> George Santayana: *Persons and Places, The Background of my life*, 163. o., New York, Charles Scribner's Sons, USA, 1944.

<sup>12</sup> Margaret Münsterberg, a pszichológus lánya jellemezte így Santayanát 1924-ben egy cikkében, lásd *The American Mercury*. Vol. 1. no.1., 1924. jan., 69–72. o., in: John McCormick: i. m. 95. o.

<sup>13</sup> George Santayana: *Persons and Places, The Background of my life*, 174–175. o., New York, Charles Scribner's Sons, USA, 1944.

meg negatívan. Fiatalkori templomjárása esztétikai színezetű. Idegen nyelven misét hallgatott, élvezte a zenét és az emberek énekét – ő maga azonban nem kapcsolódott be. Külső szemlélő maradt. A templom atmoszférájára, az üvegablakok színes fényére és az épületek fenségességére azonban mindig szüksége volt: „Szabadabban lélegeztem a vallás, mint az üzlet világának atmoszférájában, mivel a vallás, mint ahogy a költészet is, sokkal eszményibb, a képzelet által sokkal szabadabb.”<sup>14</sup> Szépséget a valóságos életben nem, csak a képzeletében talált, gyermekéveiről a következőket írta:

„A valóság csak egy buta rutin volt: reggel felkelni, elsétálni az iskolába, öt órát ott ülni, hazasétálni, enne valamit, ami nem az ínyemre való, majd lefeküdni. Unatkoztam. Nem tehettem sokat és nem tanulhattam eleget. Az iskolában csak feladatok voltak. [...] Feleannyi idő alatt kétszer annyit is megtanulhattam volna... A valóság nyomorult volt, csak a képzeletbeli világ lehetett természetes és érdekes.”<sup>15</sup>

Nagyon nehezen ismerkedett, s már gyermekkorától érezte, hogy fontos számára az egyedüllét. Idősebb korában az egyedüllétet összekapcsolta a függetlenség, a szabadság érzésével, s ezt leginkább az utazások alkalmával tudta megélni. „Egész életemben utazásokról álmodtam, lehetségesekről és lehetetlenekről; utazásokról időben és térben, más testekbe és idegen elmékbe történő utazásokról.” – írta.<sup>16</sup> Meghatotta a gondolat, hogy bár fizikai léte jelentéktelen, spirituálisan minden kor és minden létezés külső szemlélője lehet. Érzelmait eleinte szonettjeiben örökítette meg. Elméletileg csak idős korában tudta megfogalmazni a versekben megörökített gondolatokat, mikor megalkotta tanítását a lényegről.<sup>17</sup>

John McCormick-nak köszönhető az az észrevétel, mely szerint „Santayana úgy élt, mintha csak Henry James regényeiből, a *The Ambassadors* vagy a *The Golden Bowl* lapjairól lépett volna le.”<sup>18</sup> Ismerősei számára egyértelmű volt, hogy Santayana többre értékelte a szemlélődést a cselekvésnél és az ironikus távolságtartást a zajos közvetlenségénél. Jessie Belle Rittenhouse 1904-ben megjelent *The Younger American Poet* című művében olyan költők mellett mutatja be Santayanát, mint például Bliss Carman, Louis Imogen Guiney vagy Richard Hovey. Santayanát merengő filozófusként állítja elének, akit hidegen hagy, hogy a huszadik században és Amerikában él, mivel bezárkózik saját világába. Rittenhouse nem önkényesen kategorizál – Santayana fiatalkori versei valóban olyan lélekről tanúskodnak, amely minden erejével megpróbálja távol tartani magától a külvilágot. Lehet körülötte káosz, mint ahogy a *There may be Chaos still around the World* című művében írja, akkor is megmarad a saját kagylójában, megfedkezve a változó külső széljárásról. Rittenhouse szerint a kortárs amerikai költészetben nincs Santayanaéhoz hasonlítható hang: „Az ő iskolája a szépség iskolája” – mondja.<sup>19</sup> A Rittenhouse-

hoz hasonló vélekedések azonban félrevezetőek lehetnek, hisz Santayana nagyon is jól ismerte a világot megrengető problémákat, éppen ezért akarta őket távol tartani magától. Kívülállása csak védekezés, nem tudatlanságot rejt. Időskori esszéi a fanatizmusról vagy a diktatúrákról egyértelműen bizonyítják, hogy tisztán látta az Európát sújtó ideológiai és politikai harcok kilátástalanságát és borzalmaikat.

Daniel Cory szerkesztésében 1954-ben jelent meg az a kötet, mely Santayana korábban nem publikált vagy a századfordulón született írásait tartalmazta. A könyv az egyik fejezet után a *The Idler and His Works* címet kapta. Cory – az idős filozófus titkára és kedvenc tanítványa – a bevezetőben elárulja, hogy az anyagot a második világháború alatt szerkesztették meg, amikor Santayana – római remetesége idején – minden kapcsolatot megszakított a szabad világgal. Őszinte önvallomás ez munkamódszerről, irodalmi ízlésről, melyben a pályájára visszatekintő gondolkodó élvezettel számol be írói szokásairól, reggeli frissességéről, amikor szövegei szinte önmagukat írják. Számára az írás életformává vált. Nem folytatott beszélgetéseket fő téziseinek lejegyzése előtt, de mindig sokat olvasott, mielőtt gondolatait papírra vetette. Ironikusan jegyzi meg, hogy mennyi tintát és papírt pazarolt el.<sup>20</sup> Ebben az önvallomásban Santayana komolyan végiggondolta, hogy miként látja életművét. Úgy látta, hogy pályáját két szálon lehet vizsgálni: egyrészt a költői, másrészt az elméleti vonalon. Elismeri, hogy tudományos munkáiban olykor „költői vonások” és „felelőtlen szárnyalások” is találhatóak, mint ahogy költészetében is feltűntek komoly filozófiai problémák. „Verseim és a magánjellegű elmélkedések hozzám tartoznak, engem fejeznek ki és valójában senki máshoz nem szólnak. Elméleti munkáimat a körülmények hozták és alakították” – írta.<sup>21</sup>

Ha meg akarjuk vizsgálni, hogy irodalmi tevékenységének kezdetei mikorra datálhatók, egészen a gyermekkorig kell visszanyúlnunk. Nyolcévesen már spanyolul verselt, kidolgozottabb, angol nyelvű költeményei pedig a harvardi időszakhoz kötődnek, ahol 1882-ben kezdte meg tanulmányait. 1885-ben már a *Harvard Monthly* egyik alapítójaként találkozhatunk vele. Saját bevallása szerint azért indították el A. B. Houghtonnal a lapot, mert lelkük fellázadt a haladás korszakában tapasztalható túlzott iparosodás ellen. Romantikusok, esztéticisták, pesszimizták akartak lenni, gyakorlatiasabb pillanataikban pedig a ruszini szocializmus megvalósíthatóságán töprengtek.<sup>22</sup>

Első verseskötete, a *Sonnets and Other Verses*, 1894-ben jelent meg. Későbbi műveinek és egész életfilozófiájának szempontjából is különlegesen fontos a kötet megjelenését megelőző tíz év. Santayana ekkor ismer-te meg azokat az embereket, akik örökre szólóan befolyásolták érzelmi életét, s ekkor vesztette el azokat, akiket a legjobban szeretett. 1886-ban találkozott először John Francis Stanley Russell-lel, Bertrand Russell testvérével. Korábban soha nem volt még alkalma angolokkal beszélgetni, ezért többszörösen is izgalmasnak találta a lehetőséget. Francis Russell a híres Lord John Russell unokája és örököse volt, de Santayana szerint „saját jogán is rend-

<sup>14</sup> Uo.

<sup>15</sup> George Santayana: i. m. 172. o.

<sup>16</sup> George Santayana: *My host the world*, 33. o., Charles Scribner's and Sons, New York, 1953.

<sup>17</sup> George Santayana: i. m. 5. o.

<sup>18</sup> John McCormick: i. m. 3. o.

<sup>19</sup> Jessie Belle Rittenhouse: *The Younger American Poets*, 95. o., Little, Brown and Company, Boston, 1904.

<sup>20</sup> In: George Santayana, Daniel Cory: *The Idler and His Works*, 4. o., G. Braziller, New York, 1957.

<sup>21</sup> Uo.

<sup>22</sup> John McCormick idézi, In: i. m. 40. o., eredetileg: George Santayana: „An Apology for Being Precocious”, In: „*Harvard Monthly*”, vol. LXV, no. 1 (March 1937), 3–4, 32.

kívüli”.<sup>23</sup> Életrajzában Santayana oly részletes és elragadtató jellemzést ad a fiatal nemesről, mely leplezetlenül elárulja valódi érzéseit. „Magas, húsz év körüli”, „karcsú”, „dús, világosbarna hajú”, „acélkék szemű”, „pirosposzsgás arcú”, szemlélődésre hajlamos fiatalemberként festi le, mozgását pedig egy elegáns, óvatos tigriséhez hasonlítja. Első találkozásukkor Russell már oly otthonosan érezte magát a harvardi diákszobában, hogy a könyvespolcot végigvizsgálva, a padlóra kuporodva Swinburne-től olvasott fel Santayanának, aki évekkal később is úgy emlékezett: „Soha nem hallottam még így verset olvasni senkit, nem tudtam, hogy az angol nyelv oly élvezetet tud okozni önmagában és oly gyönyörűség tárgya lehet, mint egy üvegablak.”<sup>24</sup> Egy esetleges londoni látogatás reményével búcsúztak el egymástól, de aztán jó ideig nem találkozhattak. Egy nap Santayana vékony kis csomagot kapott, Richard Le Gallienne, *The Bookbills of Narcissus* című könyvét, benne a következő bejegyzéssel: „from R.”<sup>25</sup> William James úgy látta, hogy Santayana mély benyomást tett Russellre, Santayana pedig érezte, hogy egy olyan ember gondolataira tudott ráhangolódni, olyasvalaki engedte magához közel, aki teljesen figyelmen kívül hagyta a konvenciókat. Egy 1887. április 21-én kelt levelében Russell négy barátját ajánlotta Santayana figyelmébe. Hármassal tüntette fel Johnsont, vagyis Lionel Johnsont, akihez a következő utasítást fűzte: „az ember, akit a legjobban imádok. [...] Ha megpróbál sokkolóan viselkedni, ne vegyél róla tudomást! Figyelj, mikor vitatkozik – érdemes!”<sup>26</sup> Johnsonnal, a fiatal angol költővel Santayana már Oxfordban találkozott. „Mélyen ülő, hunyorgó szemek, érzéki száj, vékony, fákó színű barna haj” – elsőre ezek a jellemzők keltették fel Santayana figyelmét. Johnson három évvel volt fiatalabb amerikai ismerősénél, de sokkal kevesebbnek látszott. Johnsonról Oxford minden kollégiumában ódákat zengtek, nem minden esetben tudása, hanem inkább külseje miatt. Sokan Walter Pater „termékének” nevezték, mert megtestesített valamit abból a hangulatból, ami a pateri eszmékkel körülengett fiúk társaságát jellemezte. Whitman *Fűszálakja* és Baudelaire *A romlás virágai* mellett Newman bíborosért rajongott.<sup>27</sup> Santayana humanistának és transzcendentalistának látta, aki tekintetét a magasba vetve örökösén a föld felett járt. A földi léttel mit sem törődve a képzeletének élt – szellemét Santayana Shelley-ével és Rimbaud-éval rokonította. Mivel a fikció és a valóság között nem tett különbséget, versei pedig minden konkrétságot nélkülöztek, Santayana nehezen emészthetőnek írta le műveit.<sup>28</sup> Russell összegyűjtötte és megőrizte azokat a leveleket, melyeket Johnsontól kapott még tizenhét-tizenennyolc éves korában, Santayana pedig többnek is ismerte a tartalmát és idézett belőlük életrajzában. Ezek egyikében Johnson arról írt, hogy egy ember valódi élete nem azokból a cselekvésekből áll, amelyek mindenki számára láthatók, hanem a napfény élvezetében, az általunk kiválasztott könyvek elolvasásában és a szeretett arcokban testesül meg.<sup>29</sup> Russell hosszú hajó-

utakat tett, amelyekre olykor Santayanát is magával vitte. Barátja katedrális-túrait azonban különösnek találta, úgy vélte, csak elvész a vasútvonalak között.<sup>30</sup> Santayana idősebb korában már úgy látta, hogy ez volt az az időszak, mikor az esztétizmus, pesszimizmus, preraffaelitizmus és „amatőr katolicizmus”<sup>31</sup> hullámai a legmagasabbra csaptak.<sup>32</sup> Johnson minden irányzatot kipróbált, de alkoholproblémái miatt fokozatosan leépült. Santayana 1897 nyarán találkozott vele utoljára.<sup>33</sup> Johnson fiatalon, 1902-ben halt meg, vitatott körülmények között, egy utcai baleset következtében.

Santayana 1889 őszén tartotta első filozófia-előadásait. Ekkor ismerte meg szeretett tanítványát, Warwick Pottert. Öccseként és önmaga részeként gondolt rá, ezért mérhetetlenül lesújtotta a fiú halálhíre: kolerában hunyt el Edgar Scott jachtján, Brest kikötőjében. Santayana komoly lelki válságba került – ekkor halt meg édesapja, szeretett nővére, Susannah férjhez ment Spanyolországba, Warwick halála pedig az utolsó fontos köteléket is elszakította életében. A későbbiekben *metanoiának* (megtérésnek) nevezte ezt a sorsfordító időszakot, amely szellemi életében is nagy változásokhoz vezetett: a hétköznapi világ más színezetet kapott, most már igazán eltávolodott a realitástól. „Rájöttem, hogy ez nem az én világom, csak másoké” – írta.<sup>34</sup>

Santayana tehát harmincéves kora körül lelki válságba került. Úgy érezte, már nem tekintheti magát ugyanúgy fiatalnak, mint tanítványai, mert már másképpen tekintenek rá a környezetében. Tanár csak azért lett, hogy eltartsa magát, élethivatásának azonban a tanulást tekintette, s ha rajta múlik, szívesen maradt volna diák.<sup>35</sup> Inspirálta a diákok érdeklődése, az időtöltéseik, a baráti társaságai. Óriási törést jelentett számára, mikor ráébredt, hogy a fiatalsága elmúltával ki fog szorulni a diákok közösségeiből.<sup>36</sup> Santayana gondtalan fiatalsága pillanatok alatt elszállt: „Vonakodva és jóvátehetetlenül szakadtam el Spanyolországtól, Angliától, Európától, a fiatalságomtól és a vallásomtól” – írta.<sup>37</sup>

Warwick Potter Santayana több életrajzírója szerint is a filozófus életének nagy szerelme volt. Az életrajz-

<sup>30</sup> I. m. 66. o.

<sup>31</sup> Mind Nagy-Britanniában, mind az Egyesült Államokban megfigyelhető ebben az időszakban a katolicizmus külsőségeiért – miseruhák, pompa, díszes templombelsők stb. – való rajongás a fiatal férfiak körében. Ekkor élte virágkorát az anglo-katolicizmus is, melyben nagy szerepet játszott az ún. Oxford Mozgalom, amely az anglikán egyház High Church irányzatához tartozik. A mozgalom Tractarian Movement néven is ismertté vált, az 1831 és 1844 között publikált *Tracts for the Times* miatt. A közösség példaképe rövid időn belül John Henry Newman (1801–1890) lett, aki számos követőre tett szert az egész világon. Az oxfordi diákok szokásairól és Johnsonról lásd bővebben: David Hilliard: *Unenglish and Unmenly: Anglo-Catholicism and Homosexuality*, In: *Victorian Studies* 1982 Winter, Vol. 25., No. 2; 181–210. o., internetes forrás: [http://anglicanhistory.org/academic/hilliard\\_unenglish.pdf](http://anglicanhistory.org/academic/hilliard_unenglish.pdf), [2012-03-31], ahol az oldalszámmozgás: 1–24. o.

<sup>32</sup> George Santayana: i. m. 58. o.

<sup>33</sup> I. m. 59. o.

<sup>34</sup> I. m. 109. o.

<sup>35</sup> Oxfordban érezte leginkább, hogy örökre diáknak kellene maradnia. Lásd bővebben: Bruno Lind: *Vagabond Scholar: A Venture Into the Privacy of George Santayana*, 130. o., New York: Bridgehead, USA, 1962.

<sup>36</sup> George Santayana: *My host the world*, 7–8. o., Charles Scribner's and Sons, New York, 1953.

<sup>37</sup> Uo.

<sup>23</sup> George Santayana: *The Middle Span*, 44. o., New York, Charles Scribner's Sons, USA, 1945.

<sup>24</sup> George Santayana: i. m. 45. o.

<sup>25</sup> „R.-tól” – In: George Santayana: i. m. 45. o.

<sup>26</sup> I. m. 53. o.

<sup>27</sup> I. m. 55. o.

<sup>28</sup> I. m. 56. o.

<sup>29</sup> I. m. 57. o.





ban az első és meghatározó barátok közt szerepel. *The Homosexual Tradition in American Poetry* című művében Robert K. Martin azt állítja, hogy Santayana fiatal korának két legmeghatározóbb vonzalma egy Bayley nevezetű diák és Warwick Potter felé irányult. Bayley – Santayana saját bevallása szerint – mintául szolgált a *The Last Puritan* hősének megalkotásához, „W. P.” pedig a korabeli szonettek címzettje. Önéletrajzában nagyon keveset árul el Potterről, de a fiú alakja örök modellként szolgált számára a test lélekké való átalakulásának megénekléséhez. Az 1894-es verseskötetben négy szonettel emlékezett meg Potterről. A sorozat címe: „To W. P.”. A négy szonett közül az elsőben Potter szűzies alakja a spirituális Szépség megtestesülése. A vers szerint az idő érintetlenül hagyta a fiatalon elhunyt fiú szépségét és jóságát. Halálával halhatatlan erotikus figurává vált Santayana számára, aki ily módon mindig hű maradhatott hozzá. Műveiből egyértelműen kiderül, hogy Potter alakja idővel olyan eszményített fiúalakká változott, akit a halál megőriz tökéletességében.<sup>38</sup> A második szonett a veszteség érzését énekli meg. A harmadikban a költő felteszi a kérdést: miért nem élhetett tovább ez az érzés, majd megnyugtatja magát, hogy Potter fiatalsága nem veszett el, hanem megőrződött, a szerelem pedig halhatatlanná vált. A negyedik szonett is az idő és az örökkévalóság viszonyán mereng, és az idő felett aratott győzelemként dicsőíti a halált.<sup>39</sup>

1979-ben jelent meg Santayana verseinek teljes kiadása. McCormick szerint ennek köszönhetően olyan nézőpontból is szemlélhetjük Santayana személyiségét, amilyenre eddig nem volt lehetőségünk, mivel korábban kiadott műveiben

Santayana kitartóan elfojtotta érzéseit, melyeket a versekben szabadjára enged. Santayana soha nem volt vallásos, de a szonettjeiben a szerelmes rajongás szinte mindig összefonódik a vallásos rajongás képeivel. Epstein és Porte szerint teljesen felesleges Santayanával kapcsolatban szexualitásról beszélni – tanulmányaikban aszexualisként állítják be. A rengeteg vers és levél ellenére Epstein azt állítja, hogy „Santayana erotikus érdeklődésének figyelmet szentelni a legnagyobb esztelenség” (sheerest twaddle).<sup>40</sup> Santayana vonzódása a fiatal férfiak iránt a versek alapján egyértelmű, konkrét bizonyítékok azonban nincsenek, és talán nincs is rájuk szükség. Daniel Cory feljegyzései arról tanúskodnak, hogy Santayanát nem izgatta különösebben a homoszexualitás kérdése. 1929-ben játszódtott le az a párbeszéd, amelyet ma már sokan idéznek Santayana-életrajzukban. A. E. Housman költészetéről szólva Santayana állítólag ezt mondta Corynak: „azt hiszem Housman valójában az volt, amit úgy hívnak, homoszexuális. Ha belegondolok, nekem is annak kellett lennem a harvardi években, bár akkor még nem tudtam.” McCormick szerint nehezen hihető, hogy egy akkora műveltséggel és olyan ismeretsegekkel rendelkező személy, mint Santayana, 65 éves koráig ne fedezte volna ezt fel saját magában. Elég jól ismerte Platón műveit ahhoz, hogy tudja: a bennük leírt barátságok nem mindegyike volt „plátói”. Ismerte Tacitus műveit, főként pedig átélte Oscar Wilde perét, letartóztatását és szabadulásának körülményeit. Emellett rokonságban állt és jó barátságban volt Howard Sturgis-szel, aki Windsorban élt, valamint osztálytársa volt William Fullerton, akinek életvitele szintén közismert volt.<sup>41</sup>

<sup>38</sup> Robert K. Martin: *The Homosexual Tradition in American Poetry*, 110. o., University of Iowa Press, Iowa City, USA, 1998.

<sup>39</sup> I. m. 111. o.

<sup>40</sup> Christopher Lane: *The Burdens of Intimacy: Psychoanalysis & Victorian Masculinity*, 178. o., The University of Chicago Press, 1999.

<sup>41</sup> McCormick: i. m. 51. o.

Santayana művei egyértelműen rávilágítanak az esztétika és szexualitás közti kapcsolatra. A vágy és az erotizmus vonatkozásában olyan mélyreható konceptuális nehézséget mutat be nekünk, amit egyfelől az esztétikáról és szexualitásról folytatott későviktoriánus viták befolyásoltak, másfelől előre jelezték Freud legkorábbi fejtegetéseit a kreativitásról és a szublimációról. Christopher Lane szerint Santayana, akárcsak Henry James, időnként szexualizálta a szépséget, és olyan eltérő jellegű, ill. hatású gondolkodók műveit akarta összekapcsolni, mint Platon, Keats, Schopenhauer, Lotze, Emerson, William James és Walter Pater. E munka eredménye a szenvedély és aszketizmus közti izgalmas ingadozása, amely a *The Last Puritan*-ben is megmutatkozik.<sup>42</sup> Lane szerint McCormick ezt az olvasatot erősíti meg kitűnő Santayana-életrajzában, amikor rámutat, hogy Santayana a legújabb pszichológiai kutatások eredményeit használta fel esztétikájához.<sup>43</sup> S valóban, e téma legfőbb összefoglalása első elméleti munkája, a *The Sense of Beauty* lett, amely 1896-ban jelent meg és Amerika első jelentős esztétikai művévé vált.

Rövidebb esszéinek kiadása Daniel Corynak<sup>44</sup> köszönhető. Általa vált ismertté a *Barátság* című esszé is, melynek fordítása a jelen lapszámában olvasható. Cory a szerző irodalmi stílusa, a papír típusa és a tinta színe alapján 1935 és 1950 közé datálta az esszé születését, melyre sehol nem talált utalást, és úgy vélte, Santayanának még vissza kellett volna térnie ehhez a szöveghez, hiszen a végén sok olyan új szálát indított el, melyek nincsenek kifejtve.<sup>45</sup> Ez lehetett az oka, hogy soha nem jelentette meg. Santayana életrajzát ismerve különösen érdekesek a szöveg megállapításai. Tudható, hogy egész életében szabadságra törekedett, s mikor öröksége folytán már valóban lehetőség adódott rá, önálló és elszigetelt, de magányosnak nem nevezhető életet alakított ki magának. Igazán komoly fiatalkori barátságait áthatotta a szerelem, így nem csoda, hogy elemzésében a barátság lényegét – a szabad választást és a szabad felfedezés örömeit – a szerelem szenvedélyével rokonítja. Akikhez igazán mély érzelmek fűzték, korán meghaltak. Francis Russell-ben pedig, akit rokon léleknek hitt, folyamatos családi botrányai miatt hatalmasat csalódott. Valamikor rajongása közönybe fulladt – legalábbis a külvilág számára. Erről tanúskodnak Cory emlékei, aki Santayana titkáráként dolgozott, mikor Russell meghalt. Santayana teljes közönnyel fogadta a hírt, Cory pedig értetlenül kérdezte: „Mr. Santayana, önt az sem érintené meg, ha én most holtan esnék itt össze?” Mire Santayana azt felelte: „Nem kellene ilyen személyes dolgokat kérdeznie! Régóta ismerem Russellt, és biztos vagyok benne, hogy a férfi, akit ismertem és szerettem, már évekkel ezelőtt meghalt.”<sup>46</sup>

Santayana barátságainak és vonzalmainak megértéséhez ismerni kell rajongását a tizenkilencedik század végén felélesztett ókor iránt. Ennek szerves részét képez-

te a nemes férfibarátságok iránti csodálat, amelynek legköltőibb megörökítője minden bizonnyal Platon volt. A mértékletesség, a visszafogottság, a tisztaság fogalmait Platon és Arisztotelész alapján határozta meg, ily módon egész gondolatrendszere az ókori Athén értékrendszerébe ágyazódott be. Nem csoda, hogy nem találta helyét a huszadik századi Amerikában. Addig érezte magát otthonosan, amíg a Harvard és Oxford közegeiben mindenki értette utalásait és megjegyzéseit, hiszen hallgatósága is ugyanolyan oktatásban részesült, mint ő. Az egyetemi képzés rendszere azonban a huszadik század elejére teljesen átalakult, háttérbe kerültek a társadalomtudományok, így Santayana mellől is elfogyott az antik műveltségbe beavatottak köre. 1900 húsvétján Santayana levelet írt William James-nek, amelyben kijelentette, hogy rá sem a protestantizmus, sem a katolicizmus nem hatott oly erővel, mint Platon és Arisztotelész, akik önbizalmat adtak neki, és jogot az őszinteségre.<sup>47</sup>

Mikor 1988-ban megjelent Santayana műveinek kritikai kiadása, Arthur C. Danto, a neves amerikai művészet-teoretikus azt írta az előszóban, hogy Santayana lehozta a szépséget a földre azzal, hogy a tudomány számára érdekes területként kezelte, központi szerepet tulajdonítva neki az emberi viselkedésben. Danto az érzelmek kiemelése és a szépség naturalizálása miatt magasztalta a *The Sense of Beauty*-t, s hozzátette, hogy ez a naturalista megközelítésmód igazán az 1905-ös *Az ész a művészetben* című írásban bontakozott ki Santayanánál, s hogy ez a műve már elméleti munkásságának csúcspontjára vezet.<sup>48</sup> „Santayana nem úgy gondolt az esztétikára, mint a filozófia elfajult unokatestvérére, hanem mint minden emberi tevékenység és hit központi elemére, mely magában a természetben gyökerezik” – írta McCormick.<sup>49</sup>

Úgy gondolom, Santayana fiatalkori verseinek ismerete nélkül nem érthetjük meg későbbi esztétikai műveinek logikáját és utalásait. Hosszas elemzést igényel, hogy a szépségről mint megtestesült gyönyörrel szóló elméletében miként tűnnek fel a szonettekben megfogalmazott érzelmek. Tanítványai közül sokan nagy sikereket értek el az irodalmi életben, de közvetlenül senki sem sorolható az „ő iskolájához”. Santayana kritikusai gyakran rámutatnak, hogy nem teremtett filozófiai iskolát, de McCormick szerint hatása talán még nagyobb volt, mint egy „igazi” iskolaalapítónak. Magatartásával, gondolkodásával hatott, hallgatói közül többen is emlékeztek nem mindennapi megjelenésére és szemléletmódjára. Tanítványai között volt Conrad Aiken, Wallace Stevens, Robert Frost, T. S. Eliot, Witter Bynner és számos későbbi professzor, író, kiadó és jogász.<sup>50</sup> Santayana egyedülálló stílust képvisel. Még azt sem volna szabad tiltakozás nélkül elfogadnunk, amit 1949-ben Somerset Maugham írt róla: „Nagy veszteség az amerikai irodalom számára, hogy Santayana filozófus lett és nem regényíró.”<sup>51</sup>

<sup>42</sup> I. m. 166. o.

<sup>43</sup> I. m. 165. o.

<sup>44</sup> 1927 és 1952 között volt Santayana titkára. 1968-ban adta ki először a *The Birth of Reason* című válogatást.

<sup>45</sup> Daniel Cory (ed): *The Birth of Reason and Other Essays* by George Santayana, Preface, vii–xi. o., New York, Columbia University Press, USA, 1968.

<sup>46</sup> John McCormick: i. m. 122. o.

<sup>47</sup> John McCormick: i. m. 88. o.

<sup>48</sup> Lásd Stanford Encyclopedia of Philosophy, George Santayana, internetes forrás: <http://plato.stanford.edu/entries/santayana> (2006).

<sup>49</sup> John McCormick: i. m. 126. o.

<sup>50</sup> Lásd bővebben: John McCormick: i. m. 99. o.

<sup>51</sup> Somerset Maugham: *A Writer's Notebook*, 309. o., Penguin Books, England, 1967.

HÁRS ERNŐ  
*Őszi szonettek*

Mikor fiatal voltam, gondolkozásom  
olyan volt, mint ami illik a fiatalnak,  
halhatatlan nevet adtam a pillanatnak,  
s feledtem, ha netán riasztó volt az álmom.  
Folyók és fasorok vezették utamat,  
és valamennyiük a végtelenbe vitt,  
tudásom hézagát kitöltötte a hit,  
eltüntetgetve mind a kétes lyukakat.  
Most, hogy öreg vagyok, falakba ütközöm,  
szabad utak helyett szűkebb lesz börtönöm  
minden nappal, melyet még élnem adatik.  
Szemem egykor az ég csillagait kutatta,  
most szerencsés vagyok, ha – hályogtól takarva –  
el tud vezetni az ágytól az ablakig.

Vannak szavak, melyek holtig velünk maradnak,  
szeretetteljesek, kétséget oszlatók,  
velük pályájukat megjáró öregek adtak  
soha el nem fogyó áldott útravalót.  
Hites próféciát az ifjú házásoknak,  
pokolmélyek után emberséges reményt,  
a biztató szavak most is fülembe zsongnak,  
egy letűnt nemzedék jótéteményeként.  
Most, hogy én lettem az, amit valaha ők  
jelentettek nekem, egyetlen óhajom,  
szavaim öntsenek éppúgy lelkiert  
másokba, mint belém a kapott bizalom,  
hogy csorbíthatatlanul égjen a láng tovább,  
míg új meg új kezek veszik egymástól át.



A vénhez semmi sem illik úgy, mint a tűz.  
Ennek melege, mely életben tartja őt,  
és ha emlékezik, parazsa közt betűz,  
idéz fel születést, halált vagy esküvőt.  
Mert egész életünk olvasható a tűzben,  
mely a négy őselem közt a legaktívabb.  
Az is benne lobog, mi fölös, célszerűtlen,  
könnyelmű fényűzés – nem érdekli divat.  
Szomorú lenne, ha nem nézhetnénk beléje  
tél felé süllyedő mind hosszabb esteken,  
kísértetáryaink sötét koszorújában.  
Mert míg nem huny a láng, mindig marad esélye  
a szívnek arra, hogy valami más legyen,  
megújult szárnyait fönix gyanánt kitarva.

Mint oldott kéve, hullt többször is szét a népem –  
jót ismert a panasz, zengték elég sokan.  
Félévezrede nem győztünk háborúban,  
s megfogytunk minden új kudarcban, vereségben.  
Volt, aki visszajött, volt, ki örökre eltűnt,  
elnyelte idegen népfajok tengere.  
De nem tudni, hitünk vagy csoda tette-e,  
nem veszünk mégsem el a szerencsénkkel együtt.  
Ám, ami most folyik, mindennél gyilkosabb.  
Nem fegyver vagy bitó, mi elől menekül  
a fürgék serege, a Mammon, aki hajtja.  
Elég egy nemzedék, s a sok jólét-lovag  
más honfi már, s aki velük szembeszegül,  
hintheti a hamut fejére, ittmaradva.

Árnyak közt élek az üressé vált lakásban:  
eltűnt családtagok, rokonok társasága,  
baráti szellemek egész armádiára  
rúgó kísértete fordul meg rendre nálam.  
Beszélgetek velük, kikérem a tanácsuk,  
elpanaszlom nekik, ha valami nyomaszt,  
mert biztosan tudom, tőlük megkapom azt,  
amit hasztalanul próbálnék kérni másutt.  
Így a jó, ez az én alkonyi birodalmam,  
mely vonzóbb délkörök világával vetekszik,  
s mellyel együtt fogok merülni a sötétbe.  
Hol szintén árny leszek, ha nem is halhatatlan,  
de ki sajtó nyomát mégiscsak valameddig  
a részvétnélküli kor emlékébe véste.

Tűzfalak, háztetők felett negyednyi égbolt:  
ennyire terjed a nekem jutó szabadság.  
Örülök, hogyha rám ragyog róla a félhold,  
s a délutáni nap felémfordítja arcát.  
A földről vegyesen jön ami jó s mi rossz,  
harangszó, géprobaj, telek bőszi vihara.  
S innen lövellt felém, ébresztett fel piros,  
vészjósló fénnel egy október-éjszaka.  
Bódító mámora beillett a keretbe:  
éppoly szűkreszabott volt, mint látóköröm,  
s vérvő virágait csakhamar hó temette.  
Hosszúra nyúlt a kín, rövid volt az öröm,  
s hogy friss szél fújja szét az ólomszín homályt,  
a csalódott remény soká hiába várt.

FECSKE CSABA

## *Nézheti más*

ősz sara csámcsog  
lábam alatt  
köd bugyolál be  
lenni se hagy

ott hol a lomb volt  
most csak az ég  
zörren a szélben  
sápad a kék

izzik a szíved  
mint a parázs –  
feljön a hold majd  
s nézheti más

## *Száradok a napon*

túl az emberélet útjának felén  
egy nagy sötétlő erdőbe  
Úram eszedbe jutottam  
mély verembe vetettél  
rideg falak meredeztek előttem  
láttam ugyan egy ajtót  
de nem volt rajta kilincs  
a halál az a sötét bevonat  
amely nélkül semmit sem látnánk  
a tükörben mondja Bellow  
látom beesteledett arcomat  
veszett fejsze nyelét keresem  
magam én most veszítettem  
csontokra teregetett szerelmes  
hús száradok a napon

ACZÉL GÉZA  
*(szino)lira*  
torzósztár

*ajánl*

a természetes karriereket melyek ugyancsak ritkák most dobjuk félre hogy alkalmunk legyen némi gunyoros versbeszédre melyet hosszú és némileg zaklatott életünk során kiküzdöttünk a társadalmi romokon mivel minden lista eszmélkedésem óta valahogy úgy kezdődött a rokon legyen bár osztálytárs még inkább mozgalmi asszociációkkal hintve falubeliek alulról fölfelé tolakodó árja ne menjünk most át olcsón rasszista felfogásba kiknek tompa ujjai köré kerítve fontoltan bicskázza kenyerét és vastag szalonnáját koronként felbukkanva a népi gárda netán kibucokból küzdi föl magát egy másik hálózatról néhány túlképzett utána mélységben egyik sem értve a másikat legfeljebb összecseng bennük néha valami léha nagy hiány vagy máskor a lét kötelező szervezkedése ekkortól persze közel sincs már béke ömleni kezd a mindenkori képbe az erősebb kutyák büntársa lotyója hűbérese kancsal felesége persze ekkor a megbízó is lehet kancsal csak vigyázni illik az ofotéros gazdasági ajánlattal az átlag meg örökkön szív így jelzi a romantikus közhely helyett egy igével az örök vermet a fölpezsdült nyelvhasználat

*ajánlatos*

rövid kis életem során voltak merész húzásaim ám sohasem voltam fenegyerek nehéz is lett volna húshegyek között sikerrel áthúzni a negyven-ötven kilós életemet hisz a gyomrom már egy távolról figyelgetett pofontól is beremegett ha meg még vér is dőlt a bunyókhoz szokott mellékutakon szorongva iszkoltam el város széli vagányok elől olyan bocsánat hogy létezem alapon ebben olykor segítségemre is volt a kezdő gyorsaság mivel a boxerek nem nagyon szerettek futkosni egy ilyen fürge nyúl után annyira pedig nem voltam fontos hogy hosszabb távra megjegyessenek uralták hát lazán a kültelkeket a kor eszmei áramlatához kötött különös gengszterek mikor csapatokban többnyire váratlanul mire a nap már alkonyi színbe bújt laza láncolatban rugdosni kezdték az utca porát s mikor már azt hitte az ember felnőttként kellően tüzdelve fegyelemmel átlépett a kamaszkori horroron netán a társadalom is áll oly fokon hogy hősünk ne féljen újból ajánlatos behúzott nyakkal húzni át a setéten az egyre zülledező ország ásítozó kapuján ahol számos kreatív műfajban uralkodik a vágy az agresszív hatalmakat kiélni

*ájtatos*

léteznek átláthatatlan dolgok melyekkel nem birkózhatom pedig ha asszociációs bázison olykor sok a gyom ha nem is pökhendi tolakodással s személyes sértettségi vággyal szeretek csöndben elgyomlálgatni a fogalmaink között aztán menet közben az emberbe vagy kevéske intellektuális vigasz költözött vagy egyszerűen unalmassá válik a lendületes folytatás s apró kételyeinket lassan feledve hullámozó elménkkal mehetünk tovább de az ájtatos akarat egész életemben valahogy pszichémbe beragadt s vastagabb szálán sodorgatni kezdtem magamban a vallásosság fonalát tiszteletes jeges réműlettel figyeltem hogyha valaki észlel valamit odaát s alkatomhoz méltatlanul még irigyeltem is ebből a szép szemérmes hitből néha magamnak is kívántam valamit sokszor csak verbálisan ha bajban voltam máskor rám nőtt számos halottam s nézegetni kezdtem fölfelé de úgy egészében lelkem nem lelé a meggyőző folyamatot ha meg miként a zagyva politikusok a nemszerűség határai fölött néhány szemforgató belém ütközött füstölőstül misezászlóstul riadt vadként húztam az egyháztól s végtelen vizekről álmodoztam

G. ISTVÁN LÁSZLÓ

## *Hatvankilencedik védőbeszéd*

A betonút, ami Kandi előtt nyitva,  
kanyartalan, és semmiképp se ösvény. Ezen  
menni szégyellheti magát a kiránduló. Kandi  
nem szégyell semmit, de szégyentelensége sem  
volt árulkodó. Olyan régen nem bírt hosszan  
és egyenesen menni, hogy mondhatni, elveszett  
az út. Nem mondta, hogy széles, nem mondta,  
hogy keskeny. Tévedhetetlenül nem tévedt  
rá senki. Kandit mégis úgy hívogatta,  
mint lázalmában a víz. Rálépni és  
menni, nem mondja, hogy csoda lenne, nem  
mondja, hogy régóta látja magát, amint  
majd odaér rajta, ahol nem volt azelőtt.  
A betonút hármaz út helyett igazi  
egyes út. Lehet választani.



DEBRECZENY GYÖRGY  
*előre csendkeletnek*

ott ki hallgat?  
itt most én beszélek  
távbeszélés távbeszélgetés  
távcsvegés céljára fedeztem fel Bellt  
a Bell által feltalált eszközt  
magamnak felfedeztem  
mert én figyelek minden újra  
és jut újdonság minden ujra  
mert hát ugye itt van az ember  
valamilyen külső környezetben  
észlel gondolkodik és cselekszik  
az egymással kommunikáló  
független csomópontok és terminálok  
decentralizált elosztott rendszerében  
új eddig elrejtett információkat  
hoz felszínre az ember  
ó klaszterezés  
ó döntési fák  
ó neurális hálók  
ó ki hallgat ott?

most itt én beszélek  
ősz van és a döntési fák  
levele elsárgult lehullott  
valami csúnyán kilukadt  
és aggasztja a tudósokat a lyuk  
óriási és soha nem volt még ilyen  
oda lukadtak ki a tudósok  
hogy aggódnak mert volt már ilyen  
aggódnak mert nem volt még ilyen  
és ha olykor célunktól eltávolodunk  
annyival is közelebb jutunk hozzá  
minden ujjunkra jut újdonság manapság  
és ha késik a busz  
akkor nem biztosítja sajnos  
az információk megfelelő időben  
a megfelelő helyre való eljutását  
de ha kérdeznek akkor udvariasan felelj  
válaszod világos félreérthetetlen  
és kiadós legyen  
világos és félreérthetetlen hallgatás

most én beszélek itt  
vagy valamely probléma beszél  
a megoldására bevezetett  
véges számú cselekvéssor  
amelyet véges számú alkalommal  
megismételve mechanikusan  
a probléma megoldását kapjuk  
megoldóképlet és cselekvéssor  
logikai objektumok és az azokat  
tároló fizikai adatállományok  
mert olyan rezgést kell létrehozni  
amely a kívánt helyen  
az eredeti elsődleges zajjal interferálva  
kioltja azt  
csenddel beoltja azt  
de most jól jegyezd meg  
hogy én beszélek itt  
ne idézz lépten-nyomon engem



vagy másokat  
ne idézz folyton idegen hallgatásokat

ki hallgat ott?  
én most beszélek itt  
nyugodt lélekkel bevallhatod  
hogy nem vallasz be semmit soha  
ne fűzz a közmondáshoz búzmondásokat  
az emberiség alacsony frekvenciájú  
zajának csökkentése így is  
rengeteg akadályba ütközik  
a levegő a hangképző szerveknek ütközik  
de az énekhangod minden esetben  
engedelmeskedik neked ha hallgatsz  
a hangelnyelő csillapító anyagok  
nagy mérete nagy térfogata  
a hangképzés fő mozzanata  
a hallgatás mindenkor alkalmas eszköz  
gondolataink érzelmeink közlésére  
mert az embernek állandóan igazodnia kell  
a társadalom szükségleteihez  
az alacsony rezgésszámhoz kell igazodni  
két fajtája van: a beszéd és a sírás

a csendet létrehozó szerveket  
együttesen beszélő szerveknek nevezzük  
hallgatás közben a csendképző szervek  
állandóan mozognak  
így a csend képzése  
a csend légzése folyamatos  
vagy befejezett vagy el se kezdett  
és ez még csak a kezdet!  
a levegő a tüdőből elindulva  
a lépcsőn keresztül  
a gégefőnél találkozik a karszalagokkal  
melyeket két kanna porc  
állít az éppen szükséges helyzetbe  
a toldalékcső rezonátorként módosítja  
a gégefőben keletkező csendet  
csendet hangot zörejeket hoz létre  
vagyis hangforrásként működik  
és most elárulom bizalmasan  
a garat a gége folytatása  
a száj- és orrüreg pedig a garat folytatása

beszélek most én itt  
hát ott ki hallgat?  
tisztá zörejhangok jönnek  
vagy a zörejhez zöngé is társul  
ó csend ha hozzám szegődnél társul  
mint zár-rés hanghoz az álkulcs  
mézet pergetnének és pergőhangot  
korán kialakulna a várt végkifejlet  
de minden gondot s bút feledtet  
a nyereség  
hogy itt nyeresre nye remény  
csened ne legyen rajongó  
túláradó  
sem túlságosan barátságos  
de fanyar rideg közömbös se legyen  
se sóatlan vagy savanyú  
ezért mindig cukrozd a csendet  
porcukorral vagy vanillincukorral  
mely finomságainkat régóta édesíti  
fontos hogy ne téveszd össze a csendet  
a csennel

BÍRÓ JÓZSEF

## Aranylövés

( - Weöres Sándor 100adik születésnapjára - )

végigsuhan ideggyalogútján  
fényt szembesít fénnel  
: *magától serkenő bölcsesség*  
ólomszínfelhőt dallal altat  
megissza egykortynyi borát  
: *sávok között tátongó engedmény*  
éltető vándorlángot keres  
nem kell aggódnia  
: *kiegészítő idősíkot lát*  
tudásörző önerejét ismeri  
túlvilági tapasztalatot birtokol  
: *ellenei naponta semmisülnek*  
fehérhollója tovaröppen  
rozsdavert éjszaka jön  
: *fullasztó kristályköd köhögési*  
megrázza rézcsengettyűjét  
úgy tűnik minden kezére áll  
: *tükörcs magányos*

## Egyszerű hang

( - Pusztai Zoltánnak - )

- [ tudja is ... érti is ] -

mindig napra hétköznapi  
*zárlatos magyar párlat*  
- ( leplezetten sincs semmije ) -  
jézustövisből koszorút fon  
lesarlózza kötelmeit  
- ( olyannyira veretes ) -

illatos átmeszelt szoba  
: ormótlan zord boltívvel

rajzolja reggeli arcát  
*valós ellensúly nélkül*  
- ( lopják maradék életét ) -  
kék lángtengerben úszik  
odaálmodja szárnyait  
- ( hitszerelemből elvű ) -

kivérzett ezüst gömbvillám  
: torz jeltetek törölve

- [ tudja is ... érti is ] -



FALUSI MÁRTON

## *A Parlamentre néz lakásom*

*Amíg ez a ház nem a miénk –  
idézem föl egy rekamié  
hepehupáin henteregve,  
ablakom néz a Parlamentre.  
Hónapos szobám rózsadombi,  
ide vetődtem eldadogni,  
hogy ez a lakás sem a miénk,  
csak itt élünk e bérleti év  
lejártáig, ha pénzből futja,  
jegyezd meg jól: Zivatar utca.  
Négyzetét méri aranyáron –  
a Parlamentre néz lakásom.*

Mondtam-e már, mit látok innen?  
Én mindenkinél többre vittem!  
Nem egy boltív, kupolarészlet,  
zsalugáter vagy kapubéllet –  
megillet az egész homlokzat,  
színlég lábam elé omolhat.  
Távcsövem pásztázhatná, ahol  
miniszterelnökünk kihajol,  
s fürkészhatsz egy galambszaros ereszt:  
szebb panorámája sose lesz.  
Engem akkor se lát, ha látom –  
a Parlamentre néz lakásom.

Rendszerváltások, államformák  
kupolánk vázát átragyogják,  
át az indigó ég íveit,  
évszakokat szel, szakít, hevít  
belőlük pára, csillag – *hevenny*  
Zivatar utcán tombol a menny.  
Lezser rezsím vagy rezelt rezon  
köphet rám, úgyse veszem zokon.  
Priccs reccsen, zöttyen céda éra:  
seggre ülök, a magaméra.

Király és nép egyként harácsol –  
a Parlamentre néz lakásom.

Törvényen kívülként kincstár,  
tőzsde, jogszabály el nem inflál.  
Be nem bifláz a történelem,  
verseimet mind elégetem.  
Nem írok alá senki mellett,  
piedesztálra sem emelnek.  
Egyebem sincs, mint a távolság,  
hol *egy* Parancs se hatályos már,  
de hírt és színt párákon átszűr  
a teagőzzé lehelt, lágy úr.

Emlékeimet abba mártom –  
a Parlamentre néz lakásom.

Szűk lépcsőfordulóin ha jössz,  
beroskad erőd, mint sárga *lössz*.  
Kiszalad tüdődből is a szusz,  
mire lakásunkig hazajutsz.  
Nagy bútorokat, ahogy lehet,  
erkélyre húztak föl trögerek.  
Mire a pianínó felért,  
bezúzták korlátunk üvegét.  
Mire a hold is helyre került,  
csillagosra tört éji egünk.

Erkélyem poklokkal határos –  
a Parlamentre néz lakásom.

Mire a hajnal int, értem nyúl,  
elvékonyodik, mint gyűrűsujj;  
városunk abroncsában csúszkál,  
lehámlik opállá, azúrrá.  
Így tűnök el dolgaim nélkül,  
bőröm a széllal összekékül.  
Utolsó könyvemet koldusnak  
dedikáltam, hozzá fordulhatsz  
recenzióért, ha tavaszra  
hólé ereszbe nem olvasztja.

Vélem héderel éjszakákon –  
a Parlamentre néz lakásom.

#### AJÁNLÁS

Koldus, te Budaörsi úti,  
ezt a telet, így-úgy, de húzd ki.  
Tiéd utolsó könyvem s borom,  
többé nem emészt földi porond.  
Panorámába felköltöztet  
ura nevesincs erkölcsöknek;  
testtájaimat terrakotta  
hegyháttal együtt elrakodta.  
Világomat ingyen kiadom,  
felülértékelt, kicsi vagyon.

E kilátást néked ajánlom:  
a Parlamentre néz lakásom.

SZENTIRMAI MÁRIA

## *Tárgyak*

Álmomban elveszett tárgyakba üt-  
közöm. Zöldhuzatú fotelban gyerek ül.  
A fürdőszobában borotvád.  
Elképezem, milyen lenne nélküle  
a mosdó pereme és a fogmosó pohár.

## *Depresszió*

Elterül az akarat, sűrű mocsár  
húzza le, fényes szögek hegye  
veri ki az éjszakát,  
ha kezét fogják, akkor is tévelyeg,  
csillagról csillagra száll.

## *Apály (egy győri hídról nézve)*

Az a nyár porból és mocsokból állt össze,  
a folyó megszegyenülten hevert,  
feltárult kitakart teste.  
Lecsukott szemmel védtem szemérmét,  
ne lássam a drótokat,  
ahogy hevernek medrének nyílt törésén.



SIMEK VALÉRIA

## *Utak*

Az itt és a most keresztfájától  
indul el minden út.  
Távolra sietnek, és egymásba  
futnak, karjaikkal ölelkeznek.  
Összekötik a völgyeket a  
heggyel, a városokat a  
falvakkal, a múltat a  
jelennel. Uram, lépted  
nyomán énekelnek az  
utak, imbolygó szelek  
bukfenceznek rajtuk.

## *Kopott szövetén*

Reményem lógó gombként  
fityeg a kapkodó idő  
kopott szövetén.  
Anyám halott, nincs ki  
becézve megbocsásson  
elherdált éveimért, gerendasúlyú  
tévedéseimért.  
Milyen új-szövetségben  
éljek Istenem, mikor  
létemmel szövetezem.

## *Lombsuhogással*

Felhő futkos a tájon,  
moccanatlan elhalkul a  
figyelés. Lombsuhogással,  
levélsóhajjal jössz,  
egyetlen sugara vagy  
ennek a kapkodó időnek.  
Szoknyád lebben, térdeden  
játszik a szél.  
A borostás, bukdácsoló  
dombokon éneked száll.  
Fűrj pityeg valahol.  
Áradsz a búzaföld  
dajkáló hullámaival,  
és a kút vödrével  
kiemeled a nyugalmas  
csendességet.



## *Csurran*

A nyelv édes teje  
csurran szádból.  
A humánus megvakult  
tükör, illatába fagyott a  
rózsa. A patak  
halkabbra szelődül.  
A kitaszítottág ágain,  
a madár szárnya alól  
kihull az éjszaka.

## *Az ég hajló ágán*

Délben az ég hajló ágán  
gyümölcse csonthéjába  
zárva édesedik a nyár.  
A természet menetrendje,  
földszagúan hihető.  
A lég megtelik  
fecskezuhanással,  
nyárfazizegéssel.  
A megszokott ízek,  
mozdulatok tapintható  
bizonyossága. Virágporos,  
reszkető nász. A kacagó  
kedvű szél sem árulja  
el, hogy itt a Föld  
himnusza zeng.

# POLGÁR PÉTER

## *viasztükör*

ámulatba ejt  
nedves végtagokkal közelít  
megtorpan elernyed  
hirtelen levegőért ásít

régóta késik  
kiégett fáklyaként fázom  
győztes mosollyal vándorol  
átlátszó tiszta testemen

nem kérdez  
nem hagy nyomot  
meghátrál felnevet  
szögesdróton egyensúlyozva  
félelmet növeszt a semmi ágán

holnapra megenyhül tudom  
a gondolat bőröm alá ég  
beleásítva a viasztükörbe  
tuszkolom magam át a testemen







NÉMETH ISTVÁN PÉTER

## *Hála-zsoltár, apai örökséggel*

Fejemenél apám diákkori párnáinak huzata Gyórból.  
Rajta nevének nagyanyám hímezte monogramja  
Kísérjen, ha lehet egészen odatúlra; az N és az Á betűk  
– Olyan szépen egymásba fonódva akárha ligatúra.  
Derekamon – *item* – egy holtnak derékszíja; anyám  
Öccsétől maradott rám. Áldott az a nő, aki rólam  
Szerelmesen oldja.

Cipómön a sár a legtestvéribb már,  
Hiszen az itteni hegyekből felhőszakadásokkal  
Balatonig szaladó földekről való,  
Amelyekből azok a kivágott szőlőtükék  
Hajtottak még, amik a görnyedő Sziszifoszra  
Vagy a Keresztre Feszítettre hasonlítanak  
Most is, s falaitokon lakkozva függenek mindörökké.

## KARÁDI MÁRTON

### *Az utolsó*

Úgy ülünk, hogy  
pont elférne köztünk egy olyan idős gyerek,  
akinek már lehetnének legszebb napjainkról emlékei,  
mindenképp több, mint nekünk,  
de ha ő sírna elszakadásunk miatt,  
talán ugyanannyira fájna, mint az,  
hogyan te nem.  
Azt hiszem, ez már végleges.  
Csak az a sok teendő ne lenne,  
a szoba foglalása, csomagolás, elég idő, hogy elbizonytalanodjak,  
meggondoljam magam.  
Ráadásul arra kértél, ne hagyjak itt semmit,  
adsz két órát, a kulcsot csak dobjam a postaládába,  
de ez a két óra azt hiszem nem lesz elég,  
hogyan leírjam a kedvenc ételed receptjét,  
vagy hogy hozzak neked egy létrát, hogy ezentúl  
a felső polcokat is elérjed.  
Közös képeink alatt a fal olyan tiszta, fehér,  
mint bennem az együtt eltöltött idő,  
majd átfested vagy letakarod egy nagyobb képpel a helyét,  
én is megpróbálok majd híresebb városokra,  
nagyobb filmekre emlékezni az arcod helyett.  
Még hallom távolodó cipőd hogy kopog,  
talán attól félsz, hogy ha megállnál,  
ránk szakadna a múlt,  
mint fékező vonaton a fejünk fölé pakolt csomagok,  
talán ha futok, még elérlek,  
de csak azért, hogy elmondjam,  
nem kell, hogy megbocsáss,  
de a végleges lezáráshoz akkor is hozzátartozik  
néhány másodpercnyi, beletörődő csend,  
könyvek végén az utolsó oldal fehér papír.

### *Az első búcsú*

Szeretek beszélni rólad,  
csak utána zavar ez a furcsa érzés,  
de végül majd ezt is megszokom,  
mint a torokfájást fagyalt után.

Már nem fogom mániákusan követni  
a távolról rád emlékeztető embereket,  
nem ébredek olyan vizesen,  
mint egy partra vetett hajótörött,

s amikor beszélek rólad,  
mintha vízben emelnék,  
egyre kevésbé érzem majd a szavak súlyát,  
zavaromban csak rugdosok magam előtt egy követ,  
mint pontot a túl hosszú mondat szavai.

Már nem hordok miattad feketét,  
de naponta elképzelem, milyen lenne, ha eljöhetnél,  
bár nem jártál itt, tudnád, merre találsz,  
mert ez a szoba minden lakásban nagyjából ugyanott van,  
mint nagyobb állatokban a szív,

és mikor belépnél,  
megállítanám az órám,  
mint amikor kikötök egy biciklikereket,  
hogy soha ne tudjon elmenni, aki rajta érkezett.





RADNAI ISTVÁN

## *Lefelé*

ha majd a te szemekkel látok  
és puha falként ölel a sötét  
beleütözik érezve csonka lábam  
ne hagyd meg az eszét

szegény úton levőnek  
de hosszú még a pálya  
a levegőbe sűgom versem  
amíg el nem ér apálya

milyen rovátkolt az árnyék  
benne tücskök hangja rezeg  
mielőtt fülzúgás süketség  
elveszi azt ahogyan az eget

és akkor bányá-mélyen nyíló akna  
sírfelirat a nevem és anyakönyvi akta

## *A mozdulat állandósága*

telt idomával billen a tájra  
keresztbe fonva a lába  
dús combjai öblén  
sötétül az örvény  
miközben a felhő-verte egekre  
feljő törölközik éppen a nap  
s szélben remegve a fák és a kendő  
a barna földről vak árnya  
belekap a zöldellő tájba

PAULJUCSÁK PÉTER

## *Körforgalom*

visszacsorog az eső az angyalok  
felzuhannak számlál valaki valami  
véget ért aztán elkezdődik  
hanyatt fekszenek az autók a munkások  
a koszt szétseprik az elreccsent  
ágak lassan összefornak  
félénk koppanással üveggyöngy-  
dallamokat játszanak a részek a szél  
amit elhordott gondosan visszafújja  
felhasított pamutmelegéből előbújt  
reszketés felborzolt macskaszőre  
rendre elsimul a szótagok távoli  
morzejelekké bomlanak levetjük  
ruhánkat kérges fára kapaszkodunk



CZILCZER OLGA

## *Ha így a homályban*

Hol füzek árnyai csónakáznak  
parttalan tükörben intsen-e  
megállóban a visszanezőnek  
de kinek gondolná az a másik  
aki idegen nem vesztegel  
inkább még szaporázza  
lépteit a kőbor macskáktól  
szökött kutyáktól is elkerült  
senki földje felé tovább  
Fernando Pessoanál ő lesz  
*az út álma* ráesteledhet  
s ha így a homályban  
lépteit lépteihez toldja  
már maga sem tudja kicsoda

## *Erre a ritmusra*

Egyszerre vagy száz karmesterpálca lengedezett. Az ő intéseikre kellett volna szólania a zenekarnak. Zenészek persze sehol. Hamar rájöttünk, hogy ezeknek a kusza gomolygás okozta sűrűlódásoknak és zizzenéseknek, suhogásoknak és zörrenéseknek a kánona maga volt a zenei tétel.

Rengeteg ág. (Ágrengeteg?) Vastag derék, szálegyenes. Frakkban, klakkban sem lehetne szuggesztívebb. Elhajlásain a csupa szem ég figyelme. Változó ütemben a nap magát megadó lüktetése.

Erre a ritmusra lélegeztünk mi is, rendeztük be óráinkat, ezek diktálták megindulásainkat, helyben maradásunkat, ha mentünk boltba, érkezünk megállóhoz, vagy csak kivittük a szemetet a ház elé s kreáltunk más, mondvacsinált ürüggyel könnyed célokat.

Hanem ha elült a szél, percekre megállt az élet. Föl kellett támadnia, hogy folytatódjék. Mi pedig igyekeztünk behozni a lemaradást. De minden új lépésváltás elbizonytalanított. Ha nem a fa, tán nem is a szél, akkor hát ki vezényel valójában?



KENYERES BALÁZS

## Árnyékra görnyed

árnyékra görnyednek a falak  
mikor végtelen serpenyőn kozmál a tél  
s kihordja szennyését a házból  
patakokban csúszkál az idő  
agyonrácolt szemhéjak mögött

## Confessio

mint a költészet kárminlűktetése  
mályvaszívem csordul eléd  
hangalak áll a számban  
s kifolynak szirmok rendületlen  
hogy vissza-visszatérek mint bogár  
fenséges mágnes bőrödön  
mézillata sóhajodnak  
halovány fényben is rád találok  
te sötétben kéklő gondolat  
ólomajkak rózsacsokrot gyúrnak  
mert a Hiány ellen küzdenek konokul  
vágysereggel és egy buzgó kapitánnyal

felejts kérlek hajszálakat az ágyban  
hálói lehetnek rozzant álmaidnak



**BÁTHORI CSABA**

## *Repülni kell*

Ki felfelé megy el, alibi nélkül  
bővíti lépteit. Ünneplhetne  
e földi felület is, ha nevetve  
vennénk tudomásul, hogy beleépül

boldog perceinkbe a zuhanás is.  
A szakadék s magasság érdekében  
önmagamban és lázadásban éltem:  
a tűz perzselt, mosott a csobogó víz.

Önmagad mellett állni csak repülve  
tudsz: láthatatlan megvont pályáívben  
jutsz gyötrött éneddel át a terekbe.

A rejtély nem üresség... lehetetlen  
a vágyat másnaposan kibetűzni...  
Egyszerre kell sehol és úton lenni.

## *Egy világ*

Nem, nem mindenki senki, aki nincsen,  
mert nem minden halott öli meg a  
szellemet. Előfordul, hogy az isten  
kétszáz év múlva teremt, és fia

csak annak jön el, ki nem létezik  
ma még. Mert aki egyszer élt, vagy egyszer  
sem, az mind visszatérhet hajnalig,  
és megvalósul agyadban ezerszer.

Szíved egy világ, de nem tudsz kinézni  
távolabbra, – szíved ezért teher.  
Magasság s szakadékok mámorában

épp boldogságod magja hullik el.  
Mondd: megégek, ha messze ránt a szárnyam,  
vagy ha csak itt a földön tudok élni.

## *Elégia*

Hősöm vagy, mert nálam előbb születnél.  
Hősöm vagy, mert nálam később mehetsz el.  
Nekem azért vagy már időtlen ember,  
mert ártatlanabb vagy az isteneknél.

Már senki más nem él a kedvemért.  
Napja végét senki nem köti hozzám.  
Csak az, a közös idő tartozik rám  
s hogy mért kapok semmit kicsiért.



Légy hősöm árnyak és árnyalatok közt,  
hogy a célban senkitől ne botoljak.  
Töltsd velem derűsen azt az időközt,

mikor mind súlyosabb a távozóknak  
hallható, halhatatlan híradása.  
A csalogány a varjú másvilága.

## *Minél messzebb*

Előbb világosban, aztán sötétben  
tartoztunk össze. Előbb minden ember  
voltunk, aztán ketten a szerelemmel,  
majd fele-fele egymásnak egészen

addig, amíg egyesülünk a semmi  
képtelen tablóin. Nincsen öröm  
nagyobb, mint a reményben elhelyezni  
azt, ki elhagy majd valamely körön.

Csak úgy mint fél, úgy lehetünk egészek, –  
egyik felünket boldogságra váltja  
a szerelem, egyik felünk eléghet.

Testedet nem... de te hozod világra  
álmodat azzal, ki feladja énjét,  
hogy minél messzebb menjen a sötétség.

